Роман Лехнюк

Українські консервативні середовища в Галичині на зламі XIX–XX ст. у контексті консервативних рухів слов'янських народів Цислейтанії

Складність і привабливість консерватизму як об'єкту дослідження полягає у його різнорідності, відсутності чітко артикульованих догм і канонів. Консерватизм найчастіше є реакцією на конкретні процеси і явища у конкретних часових і просторових рамках, а отже середовища прихильників цієї ідеї можуть суттєво різнитися своїми поглядами і водночас не переставати бути консерваторами. Добрим зразком такої різноманітності є консервативні середовища в монархії Габсбургів, зокрема представники слов'янських народів австрійської її частини – Цислейтанії. Порівняння українських консерваторів Галичини – русофілів і християнських суспільників – із консервативними середовищами поляків, чехів і словенців дозволяє не лише розширити контекст історії українського консерватизму, а й цієї філософсько-політичної системи у Центрально-Східній Європі загалом.

Різнорідні за своїм соціальним складом (шляхта і університетські професори були ядром польських «станьчиків» і «подоляків», аристократія й інтелігенція у чехів, тоді як в українських і словенських консерваторів основою були інтелігенція і духовенство), походженням й ідеями, ці консервативні середовища стояли перед часто схожими викликами модерної доби: націоналізмом, соціалізмом, набуттям суспільним життям масового характеру та ін.

Традиційним для консерваторів шляхом вирішення політичних питань у Цислейтанії було функціонування не у формі партій, а радше як клубів без чіткої структури. Компроміси, взаємні поступки, використання особистих контактів – такими були консервативні методи, що випливали із уявлень про політику як справу елітарну. З огляду на це спроби творення новочасних політичних консервативних партій були радше безуспішними, за винятком словенського католицького руху. Водночас консервативний елітаризм сприяв негативному ставленню до участі широких верств населення у політичному житті. Але тут важливу роль відігравав уже й націоналізм у різних його формах і проявах. На зламі XIX і XX ст. неможливо було залишатись осторонь національних рухів, у т.ч. й консерваторам серед слов'янських народів. Тому національний чинник міг домінувати над класичним консервативним принципом. Саме через національні інтереси українські й словенські консерватори підтримували запровадження загального виборчого права в Цислейтанії, тоді як польські і чеські консерватори цьому противились.

Націоналізм, кидаючи виклик традиційному світу багатоетнічної монархії, подекуди змушував консерваторів до об'єднання з різними наслідками. Передвиборчий союз русофілів з польськими консерваторами, насамперед «подоляками», чиїм ідентичності й інтересам загрожував український модерний рух, лише загострив національне протистояння у Галичині. Національні інтереси сприяли й об'єднанню українських християнських суспільників із хорватськими і словенськими католицькими депутатами у віденському парламенті. Попри несприятливий політичний клімат, що перешкоджав парламентській роботі, їх діяльність була позитивним зразком співпраці консервативних слов'янських середовищ.

Реагуючи на ширення соціалістичних ідей в Австро-Угорщині, консерватори намагались протиставити йому власні концепції соціально-економічних перетворень. Схожими, спрямованими насамперед на покращення становища селян, були програми українських християнських суспільників і словенського католицького руху. Активно намагались реалізувати свій інтелектуальний потенціал і «станьчики». Окремо варто відзначити успішну економічну активність чеських консерваторів – як «старочехів», так і аристократії.

Спільним для усіх консерваторів, зокрема і досліджуваних середовищ, було відведення важливої ролі Церкві і релігії загалом у житті суспільства. Втім, якщо для українських і словенських консерваторів участь священиків була життєво необхідною з огляду на структуру цих національних суспільств, то для чехів і поляків, при наявності власної аристократії, такої потреби не існувало. Втім, це не виключало активності кліру,

добрим прикладом чого є роль польського єпископату у долі сеймової виборчої реформи у Галичині в 1913 р.

Досліджувані консервативні середовища були продуктом габсбурзького світу, тому загибель Австро-Угорщини внаслідок Першої світової війни завдала їм непоправного удару. Хоча русофіли, християнські суспільники, словенський католицький рух, окремі представники «подоляків» і «станьчиків» все ще намагались бути активними у політиці на початку 1920-х років, ці спроби були приреченими на невдачу в абсолютно нових умовах широкої кризи консерватизму і домінування часто агресивного націоналізму. Цей повоєнний світ вкрай мало нагадував багатоетнічну й ліберальну атмосферу держави Габсбургів, де, попри чимало відмінностей, консервативні середовища серед слов'янських народів творили окремий різновид консерватизму, який можна назвати єдністю у різноманітті. Це звучить парадоксально, але логічно і водночас символічно, зважаючи на саму природу консерватизму, чия внутрішня різнобарвність так суттєво різнить його від будь-якої іншої філософсько-політичної системи.

Під час дискусії ґрунтовно обговорено окремі аспекти доповіді Романа Лехнюка. Зокрема, питання ролі Відня в ідеях і практиках консервативних середовищ слов'янських народів Цислейтанії, впливи на них консервативних рухів австрійських німців. Окремою темою для дискусії стали дилеми націоналізму і їх відображення на консерваторах і консерватизмі. Одним із обговорених елементів цієї проблеми стало питання компромісів, на яких зазвичай будувалась консервативна модель політики, їх можливість у відносинах з націоналістичними рухами, чиї гасла часто йшли всупереч традиціям і цінностям консерватизму. Під час дискусії присвячено увагу й питанню джерельної бази, зокрема співвідношенню приватних і публічних джерел при дослідженні даної проблематики. Насамкінець, полеміку викликала оцінка ролі Першої світової війни для долі аналізованих у доповіді консервативних середовищ.